

KICHIK VA YIRIK KORXONALARNING TIZIMLI-SINERGETIK YONDOSHUVLAR ASOSIDA INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH

Otajonov Shuhratjon Erkinjonovich

Qoqon davlat universiteti assistent o'qituvchisi

***Annotasiya.** Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlari iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikni oshirish kabi eng muhim muammolarni tadbirkorlik subektlarining integratsiyasini ta'minlash orqali o'z yechimini topishini ta'kidlaydi. Maqolada tizimli yondashuv va sinergetika konsepsiyalarining mohiyati, tizimli-kibernetik yondashuv va tizimli-sinergetik yondashuvlar o'rtasidagi farqlar atroflicha tahlil qilingan hamda taklif etilayotgan tizim-sinergetik yondashuv orqali kichik va yirik qurilish korxonalarini integratsiyalashning tadqiqot rejasi ishlab chiqilgan.*

***Kalit so'zlar:** tizim, tizimli tahlil, tizimli yondashuv, sinergetika, kibernetika, tizimli-kibernetik yondashuv, tizimli-sinergetik yondashuv, integratsiya, kichik va yirik korxonalar, qurilish korxonalari*

KIRISH

Tadbirkorlikni alohida-alohida xo'jalik yurituvchi subyektlar majmui sifatida emas, balki o'zaro bog'langan, bir-birini to'ldiruvchi va umumiy iqtisodiy muhitda harakat qiluvchi yaxlit tizim sifatida o'rganish bugungi kunda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Chunki zamonaviy iqtisodiyot sharoitida tadbirkorlik subyektlarining samarali faoliyat yuritishi nafaqat ularning ichki imkoniyatlari, balki boshqa korxonalar, davlat institutlari, moliyaviy tashkilotlar, ta'minotchilar, iste'molchilar va bozor infratuzilmasi bilan shakllangan integratsion aloqalar darajasiga ham bevosita bog'liqdir. Shu bois tadbirkorlik tizimida yirik va kichik korxonalar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik, resurs almashinuvi, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarining mutanosib rivojlanishini ta'minlash masalasi o'z yechimini kutayotgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Ayniqsa, qurilish sohasi kabi ko'p bosqichli, kapital sig'imi yuqori va turli ishtirokchilar hamkorligini talab qiluvchi tarmoqlarda integratsion aloqalarning samaradorligi alohida ahamiyatga ega. Yirik qurilish korxonalari moliyaviy, texnik va boshqaruv salohiyati bilan ajralib tursa, kichik qurilish korxonalari tezkorlik, moslashuvchanlik, hududiy bozorga yaqinlik va ayrim ixtisoslashgan ishlarni bajarish imkoniyatiga ega. Ushbu subyektlar o'rtasidagi samarali hamkorlik qurilish loyihalarining o'z vaqtida va sifatli bajarilishi, xarajatlarning kamayishi, resurslardan oqilona foydalanish hamda tarmoqda raqobatbardoshlikning oshishiga xizmat qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, ilmiy tadqiqot ishida o'rganilayotgan obyekt va jarayonlarga tizimli yondashish muhim metodologik asos sifatida qaraladi. Tizimli yondashuv tadqiqot obyektini alohida elementlar yig'indisi sifatida emas, balki o'zaro aloqador tarkibiy qismlardan tashkil topgan murakkab tuzilma sifatida tahlil qilish

imkonini beradi. Bunda tadbirkorlik subyektlari, ularning ichki imkoniyatlari, tashqi muhit bilan munosabatlari, iqtisodiy manfaatlari, boshqaruv mexanizmlari va integratsion aloqalari yagona tizim doirasida o‘rganiladi. Natijada tadqiqot jarayonida nafaqat alohida korxonalar faoliyati, balki ularning o‘zaro ta’siri, hamkorlik shakllari va umumiy tarmoq samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash imkoniyati yuzaga keladi.

Tizimli tadqiqotlar ilmiy yoki texnik nazariya, konsepsiya, tamoyil va usullarning majmui bo‘lib, unda tadqiqot yoki modellashtirish obyektiga tizim sifatida yondashiladi. Mazkur yondashuvning nazariy asoslari XX asrning 40-yillarida L. fon Bertalanfi tomonidan ishlab chiqilgan tizimlarning umumiy nazariyasi bilan bog‘liq. Ushbu nazariya turli fan sohalarida shakllangan tizimlar haqidagi bilimlarni umumlashtirishga xizmat qiluvchi metanazariya sifatida qaraladi. Ya’ni, u murakkab obyektlarni tahlil qilishda ularning tarkibi, funksiyalari, o‘zaro aloqalari, tashqi muhit bilan bog‘liqligi va rivojlanish qonuniyatlarini kompleks o‘rganishga imkon beradi.

Tizimlarning umumiy nazariyasi iqtisodiy jarayonlarni, xususan, tadbirkorlik faoliyati va korxonalararo integratsion munosabatlarni chuqur tahlil qilishda ham muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Chunki har qanday tadbirkorlik tizimi o‘z ichki tarkibiga, boshqaruv mexanizmlariga, resurslar harakatiga, axborot almashinuviga va tashqi muhit bilan doimiy aloqalarga ega. Shu sababli yirik va kichik qurilish korxonalari o‘rtasidagi integratsion aloqalarni o‘rganishda tizimli yondashuvdan foydalanish mavjud muammolarni aniqlash, hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish imkonini beradi.

Demak, tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi integratsion aloqalarni tizimli asosda tadqiq etish qurilish tarmog‘ida barqaror rivojlanish, ishlab chiqarish jarayonlarining uzviyligini ta’minlash, yirik va kichik korxonalar salohiyatidan samarali foydalanish hamda ular o‘rtasidagi kooperatsion munosabatlarni yangi bosqichga olib chiqishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot aynan mazkur masalalarning nazariy-metodologik asoslarini yoritish va qurilish korxonalarida integratsion aloqalar samaradorligini oshirish yo‘nalishlarini asoslashga qaratilgan³⁷.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tizimlarning umumiy nazariyasi zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda murakkab obyekt va jarayonlarni kompleks o‘rganishning muhim nazariy-metodologik asosi sifatida qaraladi. Ushbu nazariya turli sohalarda mavjud bo‘lgan obyektlarni alohida elementlar yig‘indisi sifatida emas, balki o‘zaro bog‘langan, muayyan maqsad sari yo‘naltirilgan va tashqi muhit bilan doimiy aloqada bo‘lgan yaxlit tizim sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Ayniqsa, iqtisodiy jarayonlar, tadbirkorlik subyektlari faoliyati hamda korxonalararo integratsion munosabatlarni o‘rganishda tizimli yondashuvning ahamiyati ortib bormoqda.

Ilmiy adabiyotlarda tizimlarning umumiy nazariyasi asosan ikki muhim tamoyilga — tizimlilik va izomorfizm tamoyillariga asoslanishi ta’kidlanadi.

³⁷ Yeroxina, Ye.A. Razvitiye natsionalnoy ekonomiki: sistemno- samoorganizatsionnyy podxod / Ye.A. Yeroxina // dis. ... d-ra ekon. nauk. - M., 2003.

Tizimlilik tamoyili dunyodagi obyektlar, hodisalar va jarayonlarni o‘ziga xos tarkibiy qismlarga, ichki aloqalarga, rivojlanish qonuniyatlariga ega bo‘lgan tizim sifatida ko‘rib chiqishni nazarda tutadi. Mazkur tamoyilga ko‘ra, har qanday iqtisodiy subyekt yoki jarayon faqat mustaqil holatda emas, balki boshqa elementlar bilan o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilinishi lozim. Shu jihatdan, yirik va kichik qurilish korxonalarining faoliyati ham yagona iqtisodiy tizim doirasida, ularning ishlab chiqarish, moliyaviy, tashkiliy, texnologik va axborot aloqalari bilan birgalikda o‘rganilishi zarur.

Izomorfizm tamoyili esa bir tizim tuzilmasining boshqa tizim tuzilmasiga to‘liq yoki qisman mos kelishini ifodalaydi. Agar tizimlar o‘rtasida to‘liq moslik mavjud bo‘lsa, bu holat izomorfizm deb yuritiladi; qisman moslik mavjud bo‘lsa, u gomomorfizm sifatida talqin etiladi. Ushbu tamoyil bir tizimdagi tuzilma, munosabat yoki boshqaruv mexanizmlarini boshqa tizimga moslashtirish, modellashtirish va amaliyotga tatbiq etish imkonini beradi. Masalan, yirik qurilish korxonalarida shakllangan samarali boshqaruv, resurslardan foydalanish, logistika yoki loyiha monitoringi mexanizmlarining ayrim elementlari kichik qurilish korxonalarini faoliyatiga moslashtirilgan holda joriy etilishi mumkin.

Tizimli tahlil esa qaror qabul qilish jarayonining muhim metodologiyasi sifatida namoyon bo‘ladi. Keng ma‘noda tizimli tahlil tizimlarning umumiy nazariyasi, tizimli yondashuv, ilmiy asoslash usullari hamda qaror qabul qilishning kompleks metodlarini o‘zida birlashtiradi. Bu yondashuv orqali murakkab iqtisodiy jarayonlarning tarkibiy qismlari, ularning o‘zaro ta‘siri, tashqi muhit bilan bog‘liqligi va natijaviy samaradorligi tahlil qilinadi. Shu sababli tizimli tahlil qurilish korxonalarini o‘rtasidagi integratsion aloqalarni baholashda, mavjud muammolarni aniqlashda va ularni bartaraf etish bo‘yicha maqbul qarorlar ishlab chiqishda muhim vosita hisoblanadi.

Tizimli tadqiqotlarning asosiy kategoriyalaridan biri “tizim” tushunchasidir. Ilmiy manbalarda tizim muayyan maqsadga yo‘naltirilgan, o‘zaro bog‘langan elementlar majmui sifatida izohlanadi. Tizimning har bir elementi alohida vazifani bajarsa-da, ularning umumiy faoliyati yakuniy natijaga ta‘sir ko‘rsatadi. Shu nuqtayi nazardan, qurilish sohasi ham murakkab iqtisodiy tizim sifatida qaralishi mumkin. Unda buyurtmachilar, pudratchilar, subpudratchilar, loyiha tashkilotlari, yetkazib beruvchilar, moliyaviy institutlar va davlat boshqaruvi organlari o‘zaro uzviy aloqada faoliyat yuritadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, korxonalararo integratsion aloqalar samaradorligi ko‘p jihatdan tizim elementlari o‘rtasidagi muvofiqlik, axborot almashinuvi tezligi, boshqaruv qarorlarining sifat darajasi va resurslar taqsimotining oqilonaligiga bog‘liq. Ayniqsa, yirik va kichik qurilish korxonalarini o‘rtasidagi hamkorlikda vazifalarning aniq taqsimlanishi, shartnomaviy munosabatlarning shaffofligi, texnologik jarayonlarning muvofiqlashtirilishi va moliyaviy majburiyatlarning o‘z vaqtida bajarilishi muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, ilmiy tadqiqotlarda tizimli yondashuv korxonalar faoliyatini faqat ichki imkoniyatlar nuqtayi nazaridan emas, balki tashqi muhit omillari bilan bog‘liq holda o‘rganishni talab etishi qayd etiladi. Qurilish korxonalarini faoliyatida bunday tashqi omillarga bozor talabi, investitsiya muhiti, davlat buyurtmalari, normativ-huquqiy talablar, raqobat darajasi, texnologik yangilanishlar va moliyaviy resurslarga

kirish imkoniyatlari kiradi. Ushbu omillar yirik va kichik korxonalar o'rtasidagi integratsion aloqalarning shakllanishi va rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili tizimli yondashuv va tizimli tahlil korxonalararo integratsion aloqalarni o'rganishda samarali ilmiy-metodologik asos bo'lib xizmat qilishini ko'rsatadi. Mazkur yondashuv qurilish tarmog'ida yirik va kichik korxonalar o'rtasidagi hamkorlikni chuqur tahlil qilish, mavjud nomutanosibliklarni aniqlash, integratsion aloqalarni samarali tashkil etish hamda ularning iqtisodiy natijadorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish imkonini beradi³⁸.

METODOLOGIYA

Tizimlar odatda ichki va tashqi aloqaga ega bo'ladi, tashqi aloqalar ta'sir qiluvchi omillar va natijaviy omillar elementlari tomonidan amalga oshiriladi, shuningdek tizimning funksiyalari bilan ta'minlanadi. Tizim tarkibiy qismlari boshqa komponentlar bilan bevosita yoki bilvosita bog'lanishi mumkin. Odatda to'g'ridan-to'g'ri va teskari bog'lanishlar kuzatiladi. Bog'lanishlar tizimni oddiy tarkibiy qismlardan yaxlit bir qismga aylantiradi va tarkibiy qismlar bilan birgalikda tizim holati va tuzilishini aniqlaydi.

Tizimning ishlashi uning funksiyalarini zamon va makonda amalga oshirishdir, bu asosan ma'lum qonunlarga muvofiq sodir bo'ladi. Funksional yoki ishlash qonunlari tizimning mos keladigan sifat doirasidagi harakatini belgilaydi, o'zgarish va rivojlanish qonunlari sifatni o'zgartirish qoidalarini talab qiladi. Ikkala turdagi qonunlar o'zaro ta'sir qiladi, bir-biridan kelib chiqadi. Tizimning ma'lum bir vaqtda shakllanishi uning hulqi hisoblanadi.

Tizimning mohiyati, uning xususiyatlari, tuzilishi, xulq-atvori tizimlilik tamoyillarida ifodalanadi, ular tizimli yondashuvda metodologik bilim yo'nalishi sifatida o'rganish tamoyillari to'plami kabi ishlaydi.

So'nggi paytlarda iqtisodiy integratsiyaning mohiyati va uning rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish bo'yicha katta materiallar to'plandi. Iqtisodiyot fanining ushbu yo'nalishdagi yutuqlariga qaramay, investitsion-qurilish kompleksida integratsiyalashgan birlashmalar tashkil etish muammolari etarlicha o'rganilmaganligini ta'kidlash kerak. Ushbu ishda tizim yondashuvining zamonaviy yutuqlari va sinergetika tushunchalarini - asrimizning ikkita yirik dunyoqarashini va metodologik tendensiyalarini birlashtirish, shuningdek ularning yordami bilan kichik va yirik qurilish korxonalarini integratsiyalash nazariyasining fundamental muammolarini o'rganish maqsad qilingan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tizimli yondashuv va sinergetika konsepsiyasini bunday sintez qilishning imkoniyati ularning asosini tashkil etuvchi tamoyillarning birligi va bir-birini to'ldirishi - izchillik va rivojlanish tamoyili bilan belgilanadi, shuningdek, sinergetika tushunchasi asosan tizimli yondashuvning metodologik va nazariy tamoyillariga

³⁸ Afanasyev, V.G. Modelirovaniye kak metod issledovaniya sotsialnykh sistem / V.G. Afanasyev // Системные issledovaniya: metodologicheskiye problemy: yejegovdnik. -M. - 1982.

asoslanadi. Tizimli tahlil va sinergetika o'ziga xos xususiyatlari va farqlari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Tizimli tahlil va sinergetika tushunchalari o'rtasidagi farqlar³⁹

Tizimli tahlil	Sinergetika
1. Tizim statikasi, ularning morfologik va kamadan-kam funksional tavsiflariga e'tibor beradi	1. Tizimlarning o'sish, rivojlanish va yo'q qilinishi jarayonlariga e'tibor beradi
2. Tartib va muvozanatga katta ahamiyat qaratadi	2. Tartibsizlik tizimlarning harakatlanish jarayonida nafaqat buzg'unchilik nuqtayi nazaridan muhim rol o'ynaydi, balki taraqqiyot muvozanatning buzulishi orqali sodir bo'ladi
3. Tizimlarni tartibga solish jarayonlarini bilib olishga yordam beradi	3. Tizimlarning o'z-o'zini tashkil etish jarayonlarini tekshirishga xizmat qiladi
4. Ko'p hollarda tizim tuzilishini tahlil qilish bosqichida to'xtab, integratsiya jarayonlaridan mavhumlashtiradi	4. O'z-o'zini tashkil etish va tizimlarni rivojlantirish asosida yotadigan jarayonlarning kooperativligini ko'rsatadi
5. O'zaro bog'liqlik muammosini asosan tizim ichidagi tarkibiy qismlarning o'zaro bog'liqligi sifatida qaraydi	5. Tizimning tashqi va ichki aloqalarining umumiylikini tekshiradi
6. Harakat manbaini tizimning o'zida ko'radi	6. O'zgarishlar jarayonida atrof-muhitning ahamiyatli rolini tan oladi

Hozirgi vaqtda iqtisodiyotda tizimli yondashuvning ikkita asosiy yo'nalishi mavjud: kibernetik va sinergetik, ular ikkala yondashuv uchun umumiy bo'lgan qoidalarga qaramasdan bir-biridan yaqqol va tub farqlarga ega (2-jadval).

2-jadval

Tizimli-sinergetik va tizimli-kibernetik yondashuvning farqlari⁴⁰

xususiyatlari	Murakkab tizimlarni o'rganishga yondoshuvlar	
	Tizimli-kibernetik yondoshuv	Tizimli-sinergetik yondoshuv
Tashqi muhitni idrok etish bo'yicha	Tashqi muhitdagi sifat o'zgarishlarini hisobga olmaydi	Tashqi muhitdagi ham miqdor ham sifat ko'rsatkichlarini hisobga oladi
Rivojlanish missiyasini shakllantirish bo'yicha	O'z-o'zini boshqaradi	O'z-o'zini tashkil etadi
Missiyani amalga oshirish uchun javobgarlik	Salbiy (barqarorlashtiruvchi) teskari aloqa	Ijobiy rivojlantiruvchi teskari aloqa
Tizim ichidagi tebranishlar roli bo'yicha	Statsionar rejimda o'zini-o'zi boshqarish uchun qulay omil sifatida qaraladi	Rivojlanish manbai, faza, tarkibiy va sifat o'zgarishlarining sababi sifatida qaraladi
Muvozanatga munosabati	Muvozanat o'zini-o'zi	Muvozanat rivojlanishning

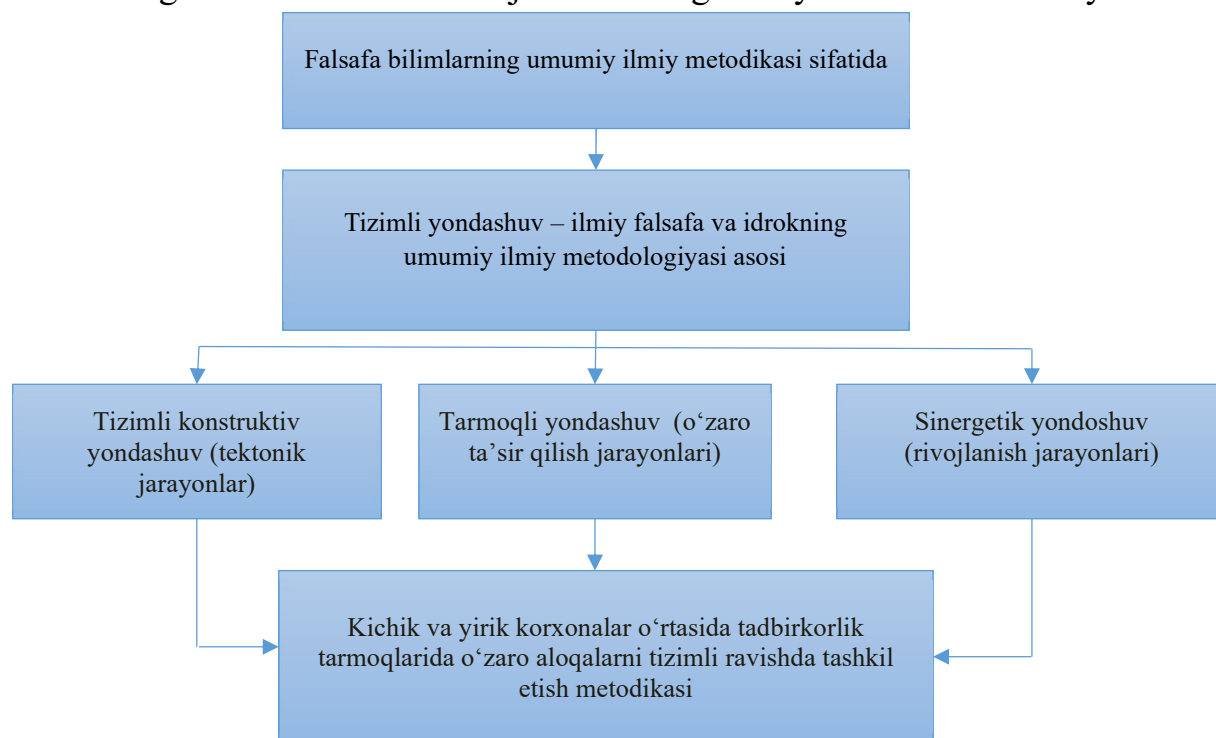
³⁹ Muallif ishlanmasi

⁴⁰ Muallif ishlanmasi

bo'yicha	boshqarish asosi	to'siqi sifatida qaraladi
Chiziqlilikka munosabati bo'yicha	Chiziqli tendensiya shaklida o'zini-o'zi boshqaradi	Chiziqli bo'lmagan atrof muhit ko'rinishida o'zini-o'zi tashkil etadi
Turli rivojlanish mexanizmlarini hisobga olish bo'yicha	Faqat salbiy teskari aloqa mexanizmlarini qarab chiqadi	Ijobiy teskari aloqa, avtokataliz, avtokorrelyatsiya va hakazo
Tizimdagi iyerarxiyaning tavsifi bo'yicha	Gomomorfizm	getrarxiya

Kibernetika turli xil tizimlarda boshqaruvning umumiy tamoyillari haqidagi fan. Boshqacha aytganda o'z-o'zini boshqarish rejimida ishlashga qodir bo'lgan murakkab dinamik tizimlarni maqbul boshqarish haqidagi fan. Sinergetika tizimlarda o'zini o'zi tashkil etish fanidir. Darhaqiqat, kibernetika ham, sinergetika ham inson faoliyatining turli sohalarida murakkab dinamik tizimlarni o'rganish va ularni boshqarish nazariyasini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi.

Biroq, agar kibernetika vazifasi tizimni ma'lum bir barqaror holatga keltirish, tebranishlarga qarshi turish bo'lsa, sinergetikaning vazifasi aksincha, tizimni muvozanatlashtirishga, uni yangi, yanada yuqori darajaga ko'tarish uchun “halokatga” olib borishga intiladi. Shu bilan birga, kibernetika tashqi sharoitlarning o'zgarishi sababli tizim tuzilishini ba'zi bir qayta qurish ehtimolini “muqarrar yovuzlik” deb biladi va sinergetika buni tizimni rivojlantirishning asosiy sharti deb hisoblaydi.

1-rasm. Yirik va kichik korxonalar integratsiyasini shakllantirishga uslubiy yondashuvlar⁴¹

Shunday qilib, kichik va yirik qurilish korxonalarini tizimli tashkil etishning

⁴¹ Muallif ishlanmasi

konseptual asoslarini ishlab chiqish uchun umumiy ilmiy tadqiqot metodologiyasi (falsafa va tizimli yondashuv) bilan bir qatorda tarkibiy tuzilishga ega bo'lgan fanlararo uslubiy yondoshuvlardan foydalanish taklif etiladi; tarmoq yondashuvi integratsiyalashgan ta'lim ishtirokchilarining o'zaro ta'sir mexanizmini ko'rib chiqishdan iborat bo'lib, sinergetik yondashuv bu o'zaro ta'sirning samaradorligini baholashdir (1-rasm).

Iqtisodiy muammolarda sinergetik va kibernetik paradigma o'rtasidagi “interfeys” iqtisodiy tizimlarning funksional imkoniyatlari quyidagilarga qaratilgan: muvozanat, barqarorlik, tiklanish, o'z-o'zini tartibga solish, kibernetik boshqaruv tizimida yoki o'tish davridagi murakkab traektoriyalar bo'yicha rivojlanish, sinergetik paradigmadan kelib chiqadigan o'zgarishlar, vaqt omili ta'siri ostida o'z-o'zini tashkil etish jarayonlari.

Kichik va yirik qurilish korxonalarining integratsiya jarayonini o'rganishda uslubiy yondashuv sifatida tizimli-sinergetik yondashuv qo'llaniladi. Ushbu yondashuvni tanlash, tizim-kibernetik yondashuvdan farqli o'laroq, “rivojlanish”ni chiziqsiz, muvozanatsiz, ochiq, qaytarib bo'lmaydigan tizim sifatida o'rganishga ko'proq moyil bo'ladi.

Kichik va yirik qurilish korxonalarini integratsiyalash to'g'risida tizimli ma'lumot taklif etilayotgan tizim-sinergetik yondashuv orqali tadqiqot rejasi bo'lib, quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi.

1. Investitsion-qurilish kompleksining holati tahlili:
2. Tizimning nazariy dizayni, uning doirasida kichik va yirik qurilish korxonalarini birlashtirish tahlili o'tkazilishi kerak:
3. Samaradorlik va optimizmning tizimli tushuncha va ularning darajalariga, shuningdek, bir-biriga va umuman tizimga nisbatan quyi tizimlarning samaradorligi va optimalligiga asoslangan samaradorlik va optimallikning aniq tizimli mezonlarini aniqlash.

Keltirilgan tahlil natijalaridan ma'lum bo'lishicha obyektning o'rganishda tizimli yondashuv usulidan foydalanish o'ziga xos ustunlikka ega hisoblanadi. Shuningdek, kichik va yirik qurilish korxonalarini tizimli tashkil etishning konseptual asoslarini ishlab chiqishda umumiy ilmiy tadqiqot metodologiyasi, falsafa va tizimli yondashuv kabilardan foydalanish muhim ekanligi asoslandi.

XULOSA

Kichik va yirik korxonalarining tizimli-sinergetik yondashuvlar asosida integratsiyasini ta'minlash zamonaviy iqtisodiyotda korxonalararo hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqish, ishlab chiqarish jarayonlarining uzviylikini kuchaytirish hamda umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik va yirik korxonalar alohida-alohida faoliyat yuritganda ularning imkoniyatlari cheklangan bo'lishi mumkin, biroq ular o'zaro integratsiyalashgan tizim sifatida harakat qilganda qo'shimcha sinergetik samara yuzaga keladi.

Tizimli yondashuv korxonalarini yakka iqtisodiy subyekt sifatida emas, balki o'zaro bog'langan, bir-birini to'ldiruvchi va tashqi muhit bilan doimiy aloqada bo'lgan

murakkab iqtisodiy tizim sifatida o‘rganish imkonini beradi. Bunday yondashuv asosida yirik korxonalarining moliyaviy barqarorligi, texnologik salohiyati, boshqaruv tajribasi va bozordagi mavqeyi kichik korxonalarining moslashuvchanligi, innovatsion faolligi, tezkor qaror qabul qilish qobiliyati hamda mahalliy bozor ehtiyojlariga yaqinligi bilan uyg‘unlashadi. Natijada korxonalar o‘rtasida resurslardan samarali foydalanish, xarajatlarni kamaytirish, ishlab chiqarish zanjirini optimallashtirish va raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Sinergetik yondashuv esa kichik va yirik korxonalar o‘rtasidagi integratsiya jarayonida oddiy hamkorlikdan ko‘ra yuqoriroq natija shakllanishini asoslaydi. Ya‘ni, korxonalar o‘rtasidagi moliyaviy, texnologik, tashkiliy, axborot va innovatsion aloqalar to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganda umumiy natija har bir korxonaning alohida imkoniyatlari yig‘indisidan yuqori bo‘ladi. Bu holat iqtisodiy tizimda sinergiya effektini yuzaga keltirib, ishlab chiqarish samaradorligi, mahsulot sifati, xizmat ko‘rsatish darajasi va bozor barqarorligining oshishiga xizmat qiladi.

Maqolada kichik va yirik korxonalar integratsiyasini ta‘minlashda kooperatsion aloqalarni rivojlantirish, klasterlashuv mexanizmlarini kengaytirish, subpudrat va outsorsing munosabatlarini takomillashtirish, raqamli platformalar orqali axborot almashinuvini kuchaytirish, innovatsion loyihalarda hamkorlikni yo‘lga qo‘yish hamda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish zarurligi asoslab berildi. Ayniqsa, ishlab chiqarish, logistika, marketing, moliya va texnologik jarayonlarda o‘zaro muvofiqlashtirilgan harakatlar korxonalar integratsiyasining samaradorligini oshiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, kichik va yirik korxonalar integratsiyasida manfaatlar muvozanatini ta‘minlash, shartnomaviy munosabatlarning shaffofligini oshirish, resurs va daromad taqsimotida adolatli mexanizmlarni joriy etish ham muhim hisoblanadi. Chunki integratsion jarayonlar faqat yirik korxonalar manfaatiga xizmat qilmasligi, balki kichik biznes subyektlarining rivojlanishi, innovatsion salohiyatining oshishi va bozor imkoniyatlaridan kengroq foydalanishiga ham sharoit yaratishi lozim.

Umuman olganda, kichik va yirik korxonalar tizimli-sinergetik yondashuvlar asosida integratsiyalash iqtisodiyotda barqaror rivojlanish, tarmoqlararo kooperatsiyani kuchaytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, hududiy ishlab chiqarish salohiyatini oshirish hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu yo‘nalishda korxonalararo integratsiyaning raqamli ekotizimlar, sanoat klasterlari, innovatsion konsorsiumlar va strategik sheriklikka asoslangan modellarini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Suvorova, A.P. Korporativnoye upravleniye razvitiyem stroitel'nogo kompleksa regiona / A.P. Suvorova. - SPb.: SPbGIEU, 2004. - 278s
2. Yeroxina, Ye.A. Razvitiye natsionalnoy ekonomiki: sistemno-samoorganizatsionnyy podxod / Ye.A. Yeroxina // dis.d-ra ekon. nauk. - M., 2003.
3. Afanasyev, V.G. Modelirovaniye kak metod issledovaniya sotsialnykh sistem / V.G. Afanasyev // Sistemnyye issledovaniya: metodologicheskiye problemy: yejegodnik. -M. - 1982.

4. Xonkeldieva G. Sh. ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISMS MANAGEMENT INVESTMENT DEYATELNOSTYU IN THE FIELD OF TELECOMMUNICATION // Economics and business: theory and practice. - 2019. - №. 11-3.
5. Xankeldieva G. Sh. Features of corporate governance in joint-stock companies with state participation // Bulletin of science and practice. Electron. journ. 2017. №11 (24). S. 357-363.
6. Maxmudova, N. J. (2022). Sovershenstvovaniye sistem upravleniya riskami ustoychivogo razvitiya proizvodstvennykh predpriyatiy. Byulleten nauki i praktiki, 8(3), 324-331.
7. Xonkeldiyeva, K., & Mamatkulova, F. (2020). Sotsialno-ekonomicheskiye aspekty ustoychivogo razvitiya predpriyatiya // Nauka segodnya: fakty, tendensii, prognozy (pp. 36-37).
8. Topilovich, Mirzaev A. "Economic Evaluation of Multiplicative Efficiency on the Basis of Generalized Indicators of Resource Components in Tourist Recreation Activities." European Journal of Research Development and Sustainability, vol. 2, no. 6, 2021, pp. 107-114.